

ČRNA ZEMLJA I KAJKAVSKI STILSKI KOMPLEKS U
ROMANIMA KRISTIANA NOVAKA

Zvonko Kovač, Zagreb

I drugi roman Kristiana Novaka *Črna mati zemla* (2013.), nakon dugog traženja i nalaženja načina pripovijedanja, o čemu čitamo u stručno pisanom *Proslovu* i u poglavlju *Sakupljači sekundarnog otpada*, razloge za priču neće nalaziti u književnom nasljeđu nego u stvarnom životu koji se pokušava razumjeti kroz isповijedanje rane traume izazvane smrću oca, pripovijedanjem iz određene infantilne perspektive. Zapravo, kao i u prvom romanu *Obješeni* i ovdje se osjeća određena nesigurnost u dijelovima naracije koju možemo pripisati pripovjedaču i prisjećanju starmalog djeteta, koje se u središnjem i završnom dijelu romana pojavljuje kao glavni lik i kao supripovjedač u biografskom ključu. Već kod prvog čitanja pojedini uvidi dječaka od pet do deset godina bili su mi neuvjerljivi, a sada sam, više intuicijom negoli namjerno, roman počeo čitati baš od drugog poglavlja *Kako nacrtati učomas* (naopako čitanje *samoće*), koje se lijepo slaže u kontinuitetu pripovijedanja s trećim dijelom naslova *Kutije za bijes*; *Epilog* je samo kratko prisjećanje na glavnog adresata priče, djevojku koja je strasnu i potencijalno vječnu ljubavnu vezu zamijenila odustajanjem od nje, kada je u našem pripovjedaču otkrila lažljivca, odnosno varijabilnog pripovjedača koji je u stanju jedan doživljaj iz svoga života, pa čak i nepoznate fotografije, opisati na više načina, sve kao svoje, autentične priče. Ne samo ona, Dina Gajski, nego i on Matija Dolenc, jedno je u drugom “vidjelo neko novo nepoznato mjesto u koje će upisati malo skrivene sebe” (str. 54). Drugo, osobito u intimnim situacijama, a ne mi sami, otkriva u nama zrcalnu sliku našeg unutarnjeg života, naše duše.

Ukratko, nakon traume raspada ljubavne veze, koju je liječio neuspjelim pisanjem i jednim pijanstvom, glavni lik Matija Dolenc započinje jedinstvenim pričama o traumatičnom djetinjstvu u fiktivnom selu gornjeg Međimorja, kao dalekoj pokrajini naših predaka koji žive usred katoličke pokornosti i surova

života između gastarbajterstva i tranzicije. Smrt oca, koju nije mogao prihvatiti i osam samoubojstava, za koje je vjerovao da je sukrivac, stvorili su uvjete za priču-horor, koja se oslanja na dva podjednako nepouzdana izvora, dječakovo sjećanje i neki znanstveni rad o uzrocima samoubojstava (od melankolije tipične za taj kraj i društvene potištenosti gubitkom radnih mjesta do vode koja je zagađena *butandiolom*, što može uzrokovati promjenu raspoloženja i depresiju). Skinuvši krivnju za samoubojstva, pripovjedaču se otvorilo: svega se počeo prisjećati do u detalja, mogao je o svemu pisati i tako se možda (barem teorijski) osloboditi trauma iz djetinjstva; navodno se trauma liječi upravo višestrukim pričama o njoj, jer nije nikada do kraja zaliječena, ispričovijedana.

Kada je Kristian Novak već napisao svoj drugi roman, a prije toga i doktorirao, njegova je generacija mladih znanstvenika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pripremala simpozij o psihoanalitičkom čitanju književnosti i kulture općenito (radovi su objavljeni u zborniku *Dosezi psihoanalize*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2015.), a moji su doktorandi raspravljali o odnosu sjećanja i pripovijedanja, reprezentacijama prošlosti ili isповijedanju traume izazvane ratom. Iz toga iskustva dalo bi se štošta primijeniti i u analizi Novakova pisanja: nenadoknadiv gubitak oca i istodobno samonametnuta krivnja za njegov nestanak, identifikacija narativnog subjekta u kajkavskom jeziku kako bi se od njega distancirao, podjednako nesiguran odnos autobiografskoga i narativno-fikcionalnoga, strahovi, priviđenja i utvare koje graniče s fantastikom, a ipak su za maloga Matiju stvarnije od zbilje koja je nesvodiva na priču, pa se tek njome otkriva, dobar su predložak za moguće psihoanalitičko razlaganje.

Primjerice, jedan od okidača prisjećanju jesu i slučajno sačuvani crteži i kratke poruke na kajkavskom koje je Matija ostavljao na grobu svoga oca: materinji jezik javio se uvijek onda kada se htjelo doći do autentičnosti iskazanoga, dok će standardni, književni jezik u samospoznajnom procesu vjerojatno odigrati odlučujuću ulogu u postupnom zadobivanju reda, "homogenizaciji zajednice" koja kao da se izgubila nestajanjem oca. Zanimljivo je da tadašnje pomaljanje "oca nacije" u Novakovom pripovijedanju, odnosno u Matijinom prisjećanju početaka naše demokratizacije i osamostaljenja početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, ima u romanu zapravo više dezintegrativnu funkciju, tako da i simbolički glasnogovornik toga doba Zvonko Horvat zvan Demokracija na kraju umire u nizu samoubojstava. Između ta dva pola, između nemoći, nerazvijenosti i usuda zavičajnog svijeta i društvenoga kaosa prouzročena smrću njegova oca, Matija i pripovjedač zajedno i odvojeno pokušavaju pronaći određeno ravnovjesje, "zdravo društvo" za "normalnog pojedinca". Prilično nezahvalno pretraživanje, uz samopropitivanje.

Sumarno rečeno, najzanimljivije je za psihoanalitičko razlaganje drugo

(vjerojatno i najbolje) poglavlje romana koje govori o usamljenosti senzibilna, nadprosječno inteligentna dječaka, koji gubitak oca nadomješta izmišljanjem situacija u kojima bi se otac mogao pojaviti. Pri tome usamljenom dječaku pomažu dvije "realne" utvare iz bakina rječnika, Hešto i Pujto, uzvici kojima ona tjera kokoši u kokošinjac: oni ne postaju samo Matijini pomoćnici nego i nadnaravne pojave s kojima će se jednom boriti a drugi put će mu pomoći da se domogne nekog cilja ili, kasnije, da dozna informacije o kojima nitko ne zna, a koje će ga približiti spoznaji istine o neproniknutome svijetu. Na književnom planu Hešto i Pujto donose priče koje su slične "pokrajinskoj fantastici" slovenskog pisca s druge strane Mure - Ferija Lainščka, a u romanu dobra su protuteža biografskom dokumentarizmu, koji bi teško preživio bez radikalnijih narativnih izleta u "čisto" fikcionalno. Zapravo, neodređeno narativno meandriranje između zbiljom provjerljive i stilski-pripovjedno uvjerljive naracije daje Novakovu romanu *Črna mati zemla* dimenziju estetske suvremenosti. Unutar prividna povratka realističkom opisu, pa čak i političko-deklarativnom kontekstu pripovijedanja, uglavnom negativno obojenom, smrt oca i siromaštvo obitelji, samoubojstva i zla rata koji se slutio ili već započeo, makar podalje od Međimorja, fantazirane priče dvojice svjedoka događanja daju pripovijedanju uvjerljivost provjerljivoga i nestvarnoga, odnosno dokumentarnog (čak znanstveno ovjerenoga u *Proslovu*) i fikcionalnoga. Nejasnom granicom, nerazgraničenjem jednoga od drugoga, postiže se efekt začudnosti, koji nas sili da se pitamo je li i Kristian ostao bez prstiju, nakon što je Matija u potrazi za ocem zaglavio u snijegu, odnosno je li sve to, i naša sirova provincija i nadolazeći rat i zapuštenost naroda, naša realnost ili samo kritički domišljamo: *črnu mater zemlju*, koja nam je jednom hraniteljica, drugi put mitski zavičaj, a najviše puta psovka i usud, uteg kojeg su se Dolencovi htjeli osloboditi preseljenjem - u Zagreb. Kakva zabluda!

Ili je zabluda moja fantazma o povratku u zavičaj? Na ta pitanja mladi uspješni pisac Kristian Novak još ne može odgovoriti, jer niti njegov ostarjeli čitatelj nije siguran u potpuni povratak. Pa ipak, pokušamo li odgovor izvući iz svojevrsnog međujezičnog međuodnosa gornjomeđimorske kajkavštine (neznatno stilizirane prema nepostojećem općekajkavskom) i hrvatskoga književnog jezika, vidimo da se autor odlučio za ravnopravnost: stilski izražajno Novakov kajkavski i njegov mjestimice i kolokvijalni, urbani književni jezik mladog intelektualca sjajno se nadopunjuju, registri njihovih sugestija toliko su prirodni i pojavljivanja gotovo uvijek na mjestu, da bismo mogli reći kako smo davno baš tako zamišljali hrvatski jezik: ideološki oslobođen, a slobodan u svojoj unutarnjoj stilski bogatoj međujezičnosti. Stilističko razlaganje, svojevrсна stilistička interpretoza, kako je u spomenutom zborniku vidi Anera Ryznar, mogla bi nas osloboditi naših neuroza s jezikom: njegova projektirana dvostruka drugost, ona s kojom se obraća-

mo *svojt* i ona od koje se rado razgraničavamo od lažnih *rodijaka*, nevjerojatan su produktivan književni potencijal, ne samo u poeziji. Novak pokazuje kako se jezik/jezici teksta ne mogu poništiti, kao ni “ušutkati njegovo nesvjesno”, u ovom tipu pripovijedanja neobično važno; jer, kako oživjeti svoja sjećanja bez prisjećanja njihova jezika? I onda, s naše stručne strane, u interpretativnom smislu: umjesto razumijevanja – razlaganje: “označiteljska dinamika teksta, procesualnost njegove forme, stil kao način na koji tekst strukturira svoju žudnju, polazište je i odredište svakog čitanja koje odbija pristati na iluziju da je moguće ovladati značenjem teksta i tako na sebe preuzeti autosubverzivan diskurz Gospodara” (Ryznar, op. cit. str. 150). A možda je u baš toj dvostrukoj “označiteljskoj dinamici teksta” tajna uspjeha Novakovih romana, koji nisu samo naišli na skoro nepodijeljeno mišljenje kritike nego su dobili i svoje uspješne kazališne adaptacije, pa i brojne nagrade.

Naime, uz roman *Črna mati zemla* koji se s uspjehom već drugu sezonu izvodi kao kazališni komad, ove godine je adaptiran i još razvikaniji roman *Ciganin, ali najljepši* (2016.), koji se doživljava skoro kao zagrebačka kajkavska drama o vlastitoj provinciji, možda baš zbog umješnoga korištenja kajkavskoga jezika, pri čemu se u romanu standardni ne osjeća kao umjetni jezik koji dinamiku pripovijedanja zaustavlja ili osiromašuje sterilnošću izraza, nego je podjednako životan i na trenutke vispren, kao i njegovi junaci. S ovim romanom su autor i urednik, odnosno izdavač, bili mnogo ambiciozniji od prethodnoga: najavljivan kao važna tema suvremenoga Međimorja, odnos prema Romima, dobio je tijekom realizacije i aktualnu, paralelnu priču o izbjeglicama, pa se drama identiteta i odnosa prema Drugome bitno proširila.

I opet, nije me oduševila dvodijelna struktura, najprije neinovativna dvostruka paralelna priča koja na početku zbunjuje čitatelja, posebno zbog pretjerane, nefunkcionalne fragmentarnosti, pa sam roman prvi put počeo čitati tek od 11. dijela prvog poglavlja, a razočaralo me i koketiranje sa žanrovskim, kriminalističkim romanom pri kraju romana, koji se srećom obrne u svoju suprotnost. (Međutim, pokazalo se, prema odazivu kritike, da su to tek moja osobna poetička ograničenja, a ne nedostaci romana). Naime, uz aktualnu svakodnevicu, roman donosi mnogo dobroga stila i pojedinačnih priča koje su me ostavile bez daha, jer svijet o kojemu Novak piše zapravo slabo poznajem. U mome sjećanju Cigani su bili skromni, sa svojom glazbom dobro integrirani u donjodubravski obrtnički, malograđanski poredak, pri čemu mi je u živom sjećanju ostala kućica uz Dravu, idilični dom jedne naše razroke suučnice, kao i raspojasana pjesma uz violinu i bajs koju bi o kakve svetke naručivao naš otac. Kasnije su se problemi Roma rješavali na različite načine, ali naročito konfliktnih odnosa s njima se ne sjećam. Linija njihova razgraničenja od većinskoga stanovništva, kao i u Novakovom

romanu, još možda više u kazališnoj izvedbi, bila je vrlo široka, objedinjavala je Rome i siromašnije dijelove sela, u podjednakim (ne)brigama društva za njih kao i u sličnom, podjednakom siromaštvu. Bitne razlike koje se sjećam, a što ne smatram nekim velikim dobitkom, bila je manja nacionalna identifikacija naroda, koja kao da u Novakovu slučaju potpomaže konačno nacionalno osvjestiti domaće stanovništvo: u odnosu na Rome oni su sada jasno nacionalno opredjeljeni Hrvati, a ne samo Međimorci (naši otočani na kopnu). Kako druga linije pripovijedanja prikazuje putovanje dvojice izbjeglih Arapa može se reći da je površni rezultat popularnosti romana i drame višestruko propitivanje (međimorskoga) identiteta, s posebnim obzirom na hrvatske periferijske prilike.

Kako je to izvedeno?

Prije svega, priznanja su stigla s najvišega mjesta, od najvažnijih ljudi i institucija. Najprije se neuobičajeno naklonom kritikom javio Miljenko Jergović, a onda je nepunu godinu dana kasnije, kao i za prethodni roman, za koji je dobio financijski važnu književnu nagradu *t-portala* za roman godine, Kristian Novak u jednom danu za roman neobična naslova *Ciganin, ali najljepši* dobio dvije prestižne nagrade, nagradu za najbolju hrvatsku prozu *Gjalski* i nagradu *Fran Galović*, koja se dodjeljuje za najbolje djelo zavičajne tematike. Zatim su se zaredali brojni prikazi, a za kazališne adaptacije mjesecima je teško dobiti karte.

Miljenko Jergović napisao je za izdanje *Ciganina* u dramskom obliku (koje supotpisuju dramaturg Ivor Martinić i režiser predstave Ivica Buljan, izdanje *Jutarnjeg lista*) također par riječi predgovora. Za razliku od kritike, u kojoj mu je bila važna konotacija sa srpskim pjevačem Ljubom Aličićem od kojeg Novak posuđuje naslov svome romanu, i s kojom roman afirmira kao roman identiteta i kao nedovršeni ljubavni roman, pa i kao nedovršeni policijski roman (da bi vrlo jednostavno zaključio kako je zapravo “samo riječ o odličnom pisanju i o piscu koji piše o svijetu koji ga se baš tiče” te ističe način na koji “otima pažnju svoga čitatelja, na koji mu u stanovitom smislu krađe dušu da bi mu je tek na kraju romana vratio”), Jergović pobliže pojašnjava:

”*Ciganin, ali najljepši* nedovršena je ljubavna priča. Sve velike, istinski potrebne ljubavne priče današnjice jesu nedovršene. *Ciganin, ali najljepši* društveni je roman, priča o zajednici i njezinoj rascijepljenosti, kakvu bi pisao Willam Faulkner, da ga je zapalo da se rodi u Međimurju. *Ciganin, ali najljepši* policijska je priča, nesavršena, nedovršena (opet nedovršena) i sumorna kakva jedino može biti policijska priča u Hrvatskoj. Sva pravila žanra tu su iznevjerena, a čitatelju ostaje gorak dojam da su kriminalistički žanrovi mogući samo u sređenim društvima, tamo gdje postoji jasan sustav vrijednosti i gdje zakoni proizlaze iz duha zajednice, a ne iz gole potrebe da se ljudi odvrate od toga da ubijaju jedni druge.” (*Čekajući Ciganina u HNK*, nav. dj. str. 7).

Istina, pred očima mi je sada i predstava, skoro više od romana: strasna ljubav Milene i Sandija, koja u izvedbi bude prokazana istodobno stidljivim i sladostrasnim priznanjem izvrsne Nine Violić, prigušenim uzvikom usred scene: *Fanika, jebala sam se sa Ciganom*, kao i u onom sličnom zazivanju povratka Srba, koje gledalište muklo odšuti, krije se nesvjesno nacije: kao i svaki centar, i naš je sada našao pokrajinu u koju može projicirati svoje fantazme, erotska maštanja i društvene traume, sve na podlozi predrasuda i strahova, kojima je dodan i aktualni strah od izbjeglica. Trebamo priznati, napor koji je Kristian Novak uložio, kako u međusobno prepoznavanje većinskoga stanovništva i pripadnika manjine, aktualiziran traumom izbjeglištva zbog rata, od čega ni sami nismo bili nedavno pošteđeni, nije malen: založio je Novak sav svoj nemali jezični i književni dar, strast i ambiciju, pa niti rezultati nisu izostali. Jergović roman s pravom dovodi u blizinu Šnajderova *Doba mjedi* i Karakaševa kratkog romana *Sjećanje šume*, a ja bih sa svoje strane pridodao romane Gorana Vojnovića, inozemne uspjehe Dževada Karahasana, Slavenke Drakulić i Dubravke Ugrešić, međukulturne romane Dragana Velikića, proze Zorana Ferića i sve brojnije mlađe ženske autorice s još uvijek aktivnom Irenom Vrkljan, kao i samoga Miljenka Jergovića, posebno njegove bio-dokumentarne proze *Rod* i *Selidba*, kao književnost koja je u svemu bolja od naše tranzicijske svakodnevice, iako je izrasla na njoj; ali, možda i njoj usuprot!

Dvojica policijskih isljednika iz *Ciganina*, kao i cijela društvena elita koja se često skriva iza paravana nepotizma i korupcije, sa svojim nasuprotnim karakterima i ciljevima, kao da sami zazivaju uređenije, bolje društvo. Plančić i Podolek, Albina i Starješina, Tompo i Mirza, Japica, Fanika i Milena, nesretni Sandi, Nuzat i prevoditelj, barem kako je reinterpretirano dramskom izvedbom, svi su oni dio šire slike: ekološke, ratne i izbjegličke krize, da ne kažemo i katastrofe, dok svima nama ne daju mira *čopleki*, čovječuljci u nama koji nas opominju, ali i zaustavljaju. Novakova "distopijska svedočanstva o sadašnjosti", kako je srpska kritika ocijenila svoja izdanja njegovih romana, ne pružaju nadu, ali daju sugestije kako da dobijemo bitke sa vlastitom nesrećom, i zlom:

Japica: Je, vučko. To su samo čopleki.

Milena: Samo čopleki. Meni ti je život ve podnošljiv, zato kaj znam ka sem bila tam. Savršeni svejt postoji, ali nigdar duže od jednoga momenta, jednoga trenu. Oni šteri očejo živiti ginejo za njim, bez obzira na se. A si drugi baš zbog toga odustaju. (Nav. dj. str. 69).

Da ne ostanemo samo na predstavi, kojom naša tranzicijski premorena metropola nalazi oduška u distanciranju od svoga naličja, svoga podsvjesnoga, jer ne samo prema osnovnim značenjskim potencijalima romana (ljubav Hrvatice i Roma, domaći nesposobni ili korumpirani policajci i lokalna vlast,

aktualni problem izbjeglica kojemu ne vidimo kraja, siromaštvo), nego i prema upotrebi kajkavštine, koja kao da se iz sfere stila, jezične karakterizacije likova, prometnula u jezik vlastite periferije, dok je valjda štokavski hercegovački postao jezikom elite, zadobivši time novo-staro mjesto u kontekstu hrvatske književnosti. Iako je Novakova književnost najbolji primjer suvremene proze “u hrvatskom kajkavskom kontekstu”, kazališna se adaptacija možda i nesvjesno poigrala s mogućnosti da međimorski kajkavski predstavi kao identiteski jezik provincije i autsajdera, ali sada više ne u humorističkom smislu, kao kod Slavka Kolara, pa i Krleže ili kod Mladena Kerstnera, njegov jezik *dudeka*, nego ozbiljno: jer je to jezik “blizak” romskom i arapskom, koje također nalazimo u romanu, jezik socijalno neuključive, pa i nacionalno neuračunljive grupe, jezik izbjeglica, kojim ali, na žalost, već u tisućama govore naši iseljenici, naša djeca i unuci, od Austrije i Njemačke do Irske. Hoće li nam netko jednom konačno približiti tu aktualnu dramu naše nacije?

Da zaključim pomirljivo, jer Jergovićeva *nezavršenost* (kao glavni strukturni problem Novakovih romana) koju i on opravdava, može se shvatiti i kao *nesavršenost*, do koje trebamo tek doprijeti. Naime, prema nagradama i kazališnom odazivu, Novak je svom osobnom, kao i nacionalno-društvenom traumatičnom vremenu našao oblik kojemu kritička recepcija uglavnom nije nalazila prigovora. Jedan od najboljih kritičara generacije Mario Kolar, nije pisao oduševljeno samo o drugom Novakovom romanu nego je vrlo pohvalno pisao o upotrebi kajkavskoga u *Ciganinu*, kao i o kompozicijskom aspektu romana:

”Zanimljivo je da se kazivanja spomenutih četiri pripovjedača neprestano izmjenjuju, odnosno svako sljedeće poglavlje romana kazuje drugi pripovjedač. Zbog toga o događajima u romanu, pa i o onima koji su zajednički svim četirima narativnim linijama, ne govori neka tobože neutralna, vanjska pripovjedna svijest, nego likovi sami, svatko za sebe, svatko iz svojeg ugla. Štoviše, svatko na svoj način, povremeno i vlastitim jezikom – međimurskim, romskim, arapskim – što romanu osim diskursne i kulturološke daje i dodatnu jezičnu višeslojnost, za što je Novaku potrebno dodatno skinuti kapu, kao i za spajanje tih četiriju isprva odjelitih sudbina.” (*Kajkavština uzvraća udarac - kroz prozu!*, Kolo, 27 (2017), 3; 154-173)

Slično je oduševljeno, među ostalima od kojih spominjem tek izvrsnog međuknjiževnog kritičara Teofila Pančića, koji crnu zemlju proteže na čitavu zemlju, na onu *črnu mati* kojoj je Novak s oba romana “dodijelio tako sjajno mjesto u suvremenoj hrvatskoj književnosti”, o romanu *Ciganin, ali najljepši* pisala i pjesnikinja, kritičarka i književna znanstvenica iz Čakovca, mlada profesorica Andrijana Kos Lajtman, koja je svojim intrigantnom knjigom *Poetika oblika*, baš kao i Kristian Novak svojim prozama, nadrasla usko-stručne, odnosno lokalne

okvire i teme te se nametnula kao dostojna nasljednica svojih prethodnika na Učiteljskom fakultetu, pa i sama već zaslužuje našu punu pozornost. Pišući o Novakovu razvikanu romanu s analitičkim iskustvom i poznavanjem kompleksne postmodernističke južnoslavenske proze od Venka Andonovskoga do Milorada Pavića, Dževada Karahasana i Jasne Horvat, ona naglašava da je Novak napisao roman za koji je malo reći da je izvrstan, jer riječ je “o pravom remek-djelu romaneskne produkcije”, koji će se dugo čitati kako u hrvatskom tako i u europskom književnom kontekstu. Kos Lajtman ističe da je Novak roman konstruirao “na način da iz očišta četiriju protagonista dobivao uvid u tri temeljna fabularna kraka koji u konačnici bivaju povezani u jednu višeslojnu priču o bijegu kao nenadvladivoj sastavnici čovjekova života i nemogućnosti trajnog usidrenja”. I dalje, nakon pomne analize među protagonistima u međuzaključku sažima:

”Novak gradi likove i njihov osobni svijet koji je prije svega ljudski autentičan, sveden na pojedinačnost kao jedino relevantno mjerilo kojim je moguće mjeriti čovjeka i njegovu poziciju u suvremenom svijetu. Ne samo da ni romski ni neromski milje nisu prikazani nimalo plošno, nego se i unutar svakoga od njih raslojava čitav spektar međusobnih odnosa, socijalnih pitanja i tenzija koje je nemoguće jednoznačno razriješiti, no moguće je dobiti uvid u složenost, moralnu i idejnu kontaminiranost današnjega društva.” (Kos Lajtman, *Artikulacije*, II/3, 2017., 126-132, str. 128).

Iz te gotovo idealne narativne projekcije, moralne se osobine grupe relativiziraju, a supostojanje i suprotstavljanje romskog i hrvatskoga ili neromskog svijeta prati se u “kaleidoskopu životnih situacija” i drugih likova, čija se priviđenja ili naopako testiranje stvarnosti doživljava unutar tradicije južnoameričkoga “magijskog realizma”. Iz svega, meni je kao i našoj kritičarki najproduktivnija Novakova ironija, pa i dosjetka i humor, kojim se pripovjedač suvereno izvlači iz moguće plošne, stereotipne reprezentacije likova i današnje “slike svijeta”. Ništa manje tragikomičan nije i drugi fabularni tok, onaj o Nuzatovu i Azadovu bijegu iz Iraka, pri čemu Kos Lajtman s pravom ističe da ono što ima “funkciju poveznice između obje priče” one hrvatsko-romske i ove kurdske, jest “osuđenost na lutanje/bijeg kao trajnu i neprevladivu sudbinu”:

”Razapet između mjesta iz kojeg se krenulo i mjesta u koje se želi stići (a obje slike brzo izbljude), čovjek kao da i ne živi stvarno, on samo nalazi opravdanje za neku točku zaustavljanja. Izvrсна je stoga usporedba koju je Novak inkorporirao u Nuzatov iskaz prenijet glasom čovjeka koji njegove riječi prevodi na hrvatski, o dubini pakla koja se mjeri padom kamena prije nego što dođe do dna – taj pad, vjeruju muslimani, traje sedamdeset godina. Nuzat u toj slici prepoznaje parabolu o ljudskom životu, jer upravo to je njegovo prosječno trajanje i svjestan je da će i sam bježati tako – zauvijek.” (Nav. djelo, str. 131)._

I ne na kraju, s Kristianom Novakom i cijeli kajkavski kraj opet ima pisca u matici domaće književnosti, kojemu treba samo poželjeti i dostojnu inozemnu recepciju. Naime, ono što se danas u estradizaciji kulture gotovo sasvim izgubilo, Novakovom prozom, koja makar još traži idealnu formu, dobiva ozbiljnim sadržajima (osobne traume, problem Roma ili pitanja drugosti, izbjeglice) i uspješnim načinom da “tešku književnost” približi širem čitateljstvu, bez mnogo kompromisa s “lakom književnosti”, koliko god su se granice među njima danas razvodnile, svoga važnog aktera. Ono što Novaku osigurava književno-estetsku budućnost nije samo izvrstan rad na jeziku/jezicima njegove proze, nego i začudnost priča kojima lako dopire do najtežih pitanja; odgovore ćemo ionako nalaziti sami, kao i na kraju romana, gdje biramo između policijskoga izvještaja, Milenine rezignacije i Tompine dijagnoze na psihijatriji, premda:

Anamnestičke podatke nije moguće dobiti jer se pacijent stalno vraća na potrebu da “skuha asfalt i začepi rupe”, iskazuje zabrinutost da ga “gleda trafostanica” te strah od toga da će se netko ili nešto dignuti iz zemlje i vratiti na površinu. Okupiran je “šumom” i “noću” te postoji mogućnost da je proživio traumatsko iskustvo na koje se stalno vraća, ili se radi o psihotičnim proživljavanjima. Pacijent naime opisuje kako je “konačno ubio zvijer” koja je ušla u nekoga koga naziva “Šlajfar”. Ili je “Šlajfar” ime zvijeri, teško je dokučiti jer je disociranog tijeka misli. (Ciganin, ali najljepši, Zagreb: Oceanmore, drugo izdanje, 2017., str. 392).

Rekao bih kako pacijent još nije “konačno ubio zvijer”, a nisam siguran ni da nam je pripovjedač “dao priču” zbog koje se ne moramo “dalje mrziti”, premda nam je (vjerujem s piscem) barem stalo da ponovno ne dođe do nasilja (str. 386). Zato se opet i opet međusobno hrabrimo svojim pričama i razlaganjima njihova smisla i načina pripovijedanja.

Prilagođena, za objavu u “Kaju”, studija iz knjige Zvonka Kovača “Međujezična razlaganja” : “Črna zemla” Kristiana Novaka. 2018. Biblioteka Insula : Grad Čakovec